

Jasmin Halebić

Arapski svijet: socio-ekonomska analiza

Rezime

Rad predstavlja pokušaj razmatranja recentnih društvenih događaja u arapskom svijetu kroz prizmu socio-ekonomske analize. Cilj rada je komparativnom socio-ekonomskom analizom steći uvid u moguće uzroke društvenih previranja u arapskom svijetu, te procijeniti njihov smjer u budućnosti. Mada se svaka od zemalja tog dijela svijeta može posmatrati odvojeno, u ovom radu pristup je holistički. Rezultati analize pokazuju da arapski svijet, posmatran kao cjelina, bitno zaostaje za razvijenim zemljama u brojnim socio-ekonomskim pokazateljima. Stanje je naročito zabrinjavajuće u pogledu političkih sloboda, gender nejednakosti manifestiranoj u nedovoljnoj političkoj participaciji, obrazovanju i učešću u radnoj snazi žena, te ekonomskog rasta. Rezultirajuće nezadovoljstvo stanovništva koje se ispoljava u trenutnim protestima predstavlja reakciju na višegodišnje ograničavanje političkih sloboda, susprezanje osnovnih ljudskih prava i, u manjoj mjeri, nedovoljan životni standard. Upravo bi rješavanje ovih pitanja pomoglo postizanju dugoročne stabilnosti i ostvarivanju prosperiteta tog dijela svijeta.

Ključne riječi: humani razvoj, arapski svijet, društveni protesti, gender nejednakost.

Uvod

Erupcija protesta je pogodila trećinu arapskog svijeta sa glavnim žarištima u Tunisu, Egiptu, Libiji, Alžiru, Jemenu, Bahreinu, Jordanu i nešto slabijim izrazima nezadovoljstva u Mauritaniji, Saudijskoj Arabiji, Omanu, Sudanu, Siriji, Iraku, Džibutiju i Maroku. Takva situacija omogućava pristup sagledavanju ove pojave sa regionalnog aspekta. Za potpuno sagledavanje društvenih promjena u jednoj zemlji neophodno je rasvijetliti mnoštvo bitnih aspekata iz povijesti, kulture, religije, ekonomije, psihologije, politike i drugih oblasti. Situacija je teža ukoliko se analiza pokušava izvesti na više zemalja. Holističkim socio-ekonomskim pristupom u ovom radu se razmatraju ekonomsko – razvojna zajednička obilježja arapskog svijeta sa ciljem detekcije i ukazivanja na pokazatelje koji bi mogli biti uzrok nezadovoljstva stanovništva u tim zemljama. Opća politička dijagnoza tih zemalja je nedostatak političkih sloboda, pluralizma i demokracije (Matić, 2008.). Razlozi za takvo stanje se elaboriraju u dijapazonu od nemoći demokratske opozicije tih zemalja do zasebnosti arapske kulture.

Razvojni program Ujedinjenih nacija od 2002. god. posebnu pažnju posvećuje arapskim zemljama kompilirajući podatke za te zemlje u poseban Arapski izvještaj o humanom razvoju sa ciljem sugeriranja okvira za razvojne planove regije u budućnosti. Indeks koji mjeri stepen humanog razvoja sačinjen je od tri komponente: ekonomske, zdravstvene i obrazovne. Agregirana srednja vrijednost tih komponenti daje mjeru humanog razvoja u određenoj zemlji. Međutim, važni dijelovi koncepta humanog razvoja koji se odnose na stvarne slobode ljudi, kao što su ekonomske, društvene i političke slobode, zaštita od nasilja, nesigurnosti i diskriminacije, koje značajno mogu umanjiti kvalitet humanog razvoja ostaju izvan metodologije izračunavanja Indeksa humanog razvoja. Upravo ti aspekti humanog razvoja su naglašeni u posljednjem objavljenom Arapskom izvještaju o humanom razvoju (iz 2009. god.) u čijem fokusu se nalaze izazovi ljudskoj sigurnosti u arapskim zemljama. Ljudska sigurnost je određena kao: „oslobođenje ljudskih bića od onih silnih, opsežnih, odloženih i obuhvatnih prijetnji prema kojima su njihovi životi i sloboda ranjivi“, (UNDP, 2009. god., str. 2). U Izvještaju se, između ostalog, odgovor na pitanje o glavnim preprekama za uspješan humani razvoj traži u krhkosti regionalnih političkih, društvenih, ekonomskih i okolišnih struktura, njihovom

nedostatku razvojnih politika usmjerenih na ljude i njihovoj ranjivosti na izvanjske intervencije i uplitanja (UNDP, 2009. god.). Time se potkopava ljudska sigurnost kao preduvjet ukupnog humanog razvoja, odnosno materijalna i moralna osnova koja osigurava živote, sredstva za izdržavanje i prihvatljiv kvalitet života za većinu. Sedam najvećih prijetnji u arapskom svijetu koje generiraju ljudsku nesigurnost se ogleda u sljedećim dimenzijama (UNDP, 2009. god., str. 2-16): narod i njegovo nesigurno okruženje; država i njen nesiguran narod; ranjivost društvenih grupa izgubljenih sa društvenog vidika; nepostojan ekonomski rast, visoka nezaposlenost i istrajavajuće siromaštvo; glad, pothranjenost i prehrambena nesigurnost; izazovi zdravstvene sigurnosti; okupacija i vojna intervencija.

Jedna od prepoznatljivih društvenih karakteristika arapskog svijeta je nestabilnost koja se ogleda u relativno brojnim regionalnim vojnim sukobima nakon II svjetskog rata. Nestabilnost autokratskim političkim sistemima pruža dovoljno opravdanja za jačanje vojnih i sigurnosnih potencijala zemalja koji učvršćuju upravo autokratski karakter tih političkih sistema. Matić navodi podatak (2008., str. 298) da: „vojni troškovi u regiji daleko nadmašuju izdavanja za zdravstvo i obrazovanje. Dok je u spomenutom razdoblju međunarodni prosjek troškova za obrazovanje iznosio 95,4%, a za zdravstvo 78,2% izdataka za vojsku, taj je omjer u arapskim zemljama bio puno nepovoljniji, 33% za obrazovanje i samo 17,5% za zdravstvo.

Pored regionalne nestabilnosti sljedeća dominantna regionalna karakteristika vezana je za prirodne resurse, odnosno naftno bogatstvo. Ono nije ravnomjerno raspoređeno u toj regiji nego je koncentrisano u nekoliko zemalja čime se, imajući u vidu njegov rastući značaj kao faktor proizvodnje, stvara uznemireno reaktivno ekonomsko okruženje (Jakovčević i ost., 2009. god.). Stoga ne čudi da neke od prijetnji navedenih u Izvještaju o humanom razvoju imaju ekonomski kontekst. Naftna renta koju ostvaruje nekoliko zemalja arapskog svijeta se nesrazmjerno troši na kupovinu oružja, socijalnog mira, finansiranje političkih istomišljenika i klijentelističkih društvenih grupa. Time se stvara privid ekonomskog napretka ali i omogućava autokratskim političkim uređenjima opstanak na društvenoj sceni.

Sve zemlje arapskog svijeta opterećene su bremenom kolonijalne ostavštine koje datira iz historijskog konteksta nastanka tih država, tako da su centralna administracija, pravni sistem i međunarodno priznanje

u značajnoj mjeri određeni od strane bivših kolonijalnih sila. Imajući u vidu kolonijalni cilj eksploatacije resursa ne čudi što su u arapskom svijetu još od kolonijalnih vremena izgrađivane društvene i političke institucije za omogućavanje kontinuirane eksploatacije. Nedostatak demokracije u arapskom svijetu izravni je rezultat podudaranja interesa zapadnih zemalja i lokalnih autokratskih režima. "Zapadu je, očividno, lakše poslovati na post-kolonijalnom Srednjem Istoku sa nedemokratskim režimima koji zapadnu potporu i priznanje nalaze korisnima u marginaliziranju lokalnih liberalnih i demokratskih snaga...", smatra Hroub (2010. god.).

Političko uređenje zemalja arapskog svijeta nije uniformno, Blumberg (2003.) iznosi sljedeću klasifikaciju političkih uređenja: u Siriji, Tunisu (donedavno), Libiji, Saudijskoj Arabiji i Iraku (do svrgavanja Sadama Husejna) vladala je totalna autokracija održavana uglavnom mehanizmom pružanja ekonomskih koristi stanovništvu u zamjenu za političku podršku pomiješanu sa primjenom sile i zastrašivanjem. Upravo zbog toga demokratska opozicija u tim zemljama je sputavana i represirana vrlo rigoroznim mjerama. U nekim od njih političko uređenje je liberalizirana autokracija, to su: Jemen, Katar, Alžir, Bahrein, Egipat (do ostavke H. Mubaraka), Jordan, Kuvajt i Maroko. Mada je ova Blumbergova ocjena političkih uređenja arapskog svijeta nastala prije izbijanja nemira ona precizno obuhvaća zemlje u kojima je epicentar društvenih potresa. Sporadične političke reforme koje se događaju u arapskom svijetu ipak ne dotiču suštinu raspodjele političke moći čije je izrazito obilježje nedostatak bilo kakvog oblika političke odgovornosti. Usljed toga, "malo Arapa osjeća bilo kakvu moć za promjenu trenutnih uvjeta u svojim zemljama putem političke participacije", (UNDP, 2009. god., str. 73). Protesti izbijaju kada konvencionalna politika postane neučinkovita a postojeći oblik institucionalne organizacije u jednoj zemlji ne donosi očekivane rezultate. Decenijama je većina stanovništva arapskog svijeta bila nezadovoljna općom situacijom u njihovim zemljama ali svoje stavove nisu iznosili javno zbog straha od torture. "U privatnim raspravama sa povjerljivim prijateljima svako je osjećao da je nezadovoljstvo postalo uobičajeno, premda niko nije znao ili mogao znati stupanj tog nezadovoljstva", smatra T. Kuran (2011.). A onda je samospaljivanje Muhameda Buaziza, univerzitetski obrazovanog tunižanskog uličnog prodavača povrća, koje je uslijedilo nakon konfiskacije

robe i pretrpljenog ponižavanja od strane policije te zemlje pokrenulo talas protesta diljem arapskog svijeta.

Regionalna socio-ekonomska obilježja i uzroci društvene krize

U arapskom svijetu živi oko 350 miliona ljudi uz prosječnu stopu godišnjeg prirasta stanovništva od 2,4 posto u razdoblju 1990-1995. godine. U posljednjih 20 godina ukupan broj stanovnika je povećan za 54%. Procjenjuje se da će ova visoka stopa demografskog rasta u razdoblju 2010-2015. god. biti smanjena na 1,9%. Predviđanja govore da bi do 2030. god. taj dio svijeta moglo naseljavati gotovo 480 miliona ljudi. Za posmatrača prilika iz Bosne i Hercegovine koji romantičarski gledaju na taj dio svijeta priželjkujući znatnu ekonomsku pomoć, priliv stranih direktnih ulaganja ili bespovratna finansijska sredstva korisno je istaći činjenicu da se u arapskom svijetu, u prosjeku, ne živi 'na visokoj nozi', što potvrđuju podaci iz donje tabele.

Tabela 1 – Uporedba glavnih razvojnih pokazatelja arapskog svijeta i ostalih regija, 2010. god.

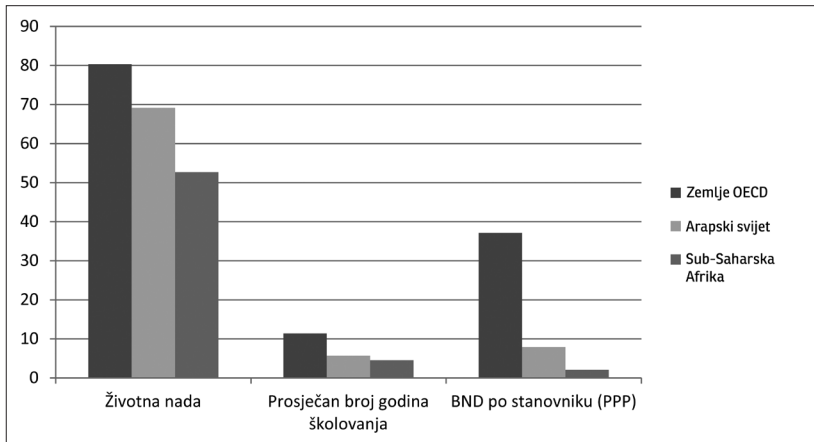
	Indeks humanog razvoja	Životna nada pri rođenju	Prosječan broj godina školovanja	Bruto nacionalni dohodak po stanovniku (PPP \$)
Zemlje OECD	0.879	80.3	11.4	37.077
Ne članice OECD	0.844	80	10	42.370
Arapski svijet	0.588	69.1	5.7	7.861
Istočna Azija	0.643	72.6	7.2	6.403
Evropa i Central. Azija	0.702	69.5	9.2	11.462
Latinska Amerika	0.704	74	7.9	10.642
Južna Azija	0.516	65.1	4.6	3.417
Sub-Saharska Afrika	0.389	52.7	4.5	2.050
Bosna i Hercegovina	0,710	75,5	11,3	8.222

Izvor: UNDP, 2010. god., str. 146.

Iz tabele 1 uočljivo je da arapski svijet ne posjeduje visoke razvojne performanse. Taj svijet je srednjeg nivoa razvijenosti. Od prosjeka razvijenih zemalja arapski svijet ima nižu životnu nadu pri rođenju za više od 10 godina, gotovo dvostruko manji prosječan broj godina

školoovanja i bezmalo peterostruko niži bruto nacionalni dohodak (BND) po stanovniku izražen kao paritet kupovne moći. Sa druge strane, životna nada je u arapskom svijetu veća za 17 godina od nerazvijenih zemalja, prosječan broj godina školovanja je viši za 1,2 godine, a bruto nacionalni dohodak po stanovniku je veći nešto preko tri puta. Posmatrajući pokazatelj humanog razvoja u posljednjih trideset godina primjećuje se da je arapski svijet od 1980. do 2010. godine svoje razvojne performanse poboljšao za oko 50 posto. Dakle, arapski svijet je u 2010. god., na globalnoj razvojnoj pozornici svijeta (slika 1), pozicioniran između sjevernih razvijenih i južnih nerazvijenih regija, mada je bliže dnu gdje se, po svim pokazateljima, nalazi njegov južni susjed, regija Sub-Saharske Afrike.

Slika 1 – Arapski svijet između naj(ne)razvijenijih, 2010. god.

Legenda: BND- bruto nacionalni dohodak. Izvor: izračun autora.

Kao i sve kalkulacije i usporedbe agregiranih pokazatelja i ova razvojna se zarad veće obuhvatnosti mora odreći dijela preciznosti. Naime, zbog nedostatka podataka za sve zemlje Indeks humanog razvoja je dugo vremena bio ograničen na tri predstavljena pokazatelja. Međutim, Izvještaj o humanom razvoju za 2010. god. donosi i neke multidimenzionalne mjere nejednakosti i siromaštva sa ciljem izoštravanja razvojne slike. Gubici u kvalitetu humanog razvoja arapskog svijeta u pokazateljima zdravlja, obrazovanja i životnog standarda (tabela 1) su, redom, 24%, 57% i 19%, dok su za razvijene zemlje ti gubici, uglavnom,

manji (UNDP, 2010., str. 88). To znači da je stvarna razvojna udaljenost između razvijenih zemalja OECD-a i arapskog svijeta još i veća. Posebno je sa stanovišta socio-ekonomske analize u arapskom svijetu loše stanje u pogledu gender nejednakosti što je predstavljeno sljedećom tabelom.

Tabela 2 – Usporedba pokazatelja gender nejednakosti arapskog svijeta i ostalih regija

	Smrtnost majki pri porodu ^a	Adolescent. stopa plodnosti ^b	Zastupljenost u parlamentima (% žena)	Stopa kontracepc. učestalosti ^c	Medicinske ustanove za trudnice	Porodaj uz prisustvo stručne osobe
Zemlje OECD	8	19,4	20,6	-	-	99
Ne članice OECD	16	11,2	18,1	-	100	100
Arapski svijet	238	42,6	8,7	46,9	74	77
Istočna Azija	126	18,1	19,8	-	91	91
Evropa i Cent. Azija	41	28,2	12,5	63	95	95
Latinska Amerika	122	72,6	17,5	-	95	91
Južna Azija	454	65	10,4	53,8	70	45
Sub-Sahar. Afrika	881	122,3	17,3	23,6	73	48
Bosna i Herceg.	3	15,9	12,3	35,7	99	100

Legenda: a- smrtnost majki na 100.000 živorođene djece; b- broj rođene djece na 1.000 žena u životnoj dobi između 15-19 godina; c- stopa kontracepcijske učestalosti pokazuje omjer žena reproduktivne dobi koje koriste (ili čiji partner koristi) neki kontracepcijski metod u određenom vremenu. Ovaj je pokazatelj, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, zamjenska mjera za pristup zdravstvenim reproduktivnim uslugama povezanim sa smrtnošću djece, zdravljem majki, bolestima side i gender jednakošću (<http://www.who.int>).

Izvor: UNDP, 2010., str. 160.

Tabela 2 pokazuje visoku smrtnost majki pri porodu u arapskom svijetu, na 100.000 živorođene djece gotovo 240 majki umire, naspram osam u razvijenim zemljama. Takvo stanje ne začuđuje jer nedostaje medicinskih ustanova za trudnice pa se gotovo jedna četvrtina poroda obavlja uz prisustvo nestručne osobe. Pored toga što gotovo polovina stanovništva koristi kontracepcijska sredstva i dalje je visoka stopa adolescenske plodnosti. Gender nejednakost se ogleda i u nedovoljnoj političkoj participaciji žena gdje arapski svijet u odnosu na druge regije ima najlošije pokazatelje, u samo 8,7% parlamentarnih klupa sjede

žene. Sa više žena u političkim predstavničkim tijelima zasigurno bi se i stanje gender nejednakosti počelo značajnije poboljšavati.

Tabela 3 – Usporedba gender nejednakosti u pogledu obrazovanja i rada, 2008.-2010. god.

	Stanovništvo sa barem srednjoškolskim obrazovanjem ^a		Stopa učešća u radnoj snazi (%)	
	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci
Zemlje OECD	84	86,6	65,5	80,1
Ne članice OECD	70,4	72,1	58,2	82,3
Arapski svijet	31,8	45	27	78,2
Istočna Azija	48,2	61,4	70,1	84,5
Evropa i Central. Azija	78	74	58	75
Latinska Amerika	51,3	52,7	55,3	83,3
Južna Azija	27,4	49,1	37,2	84,2
Sub-Saharska Afrika	23,9	38,1	63,8	82,3
Bosna i Hercegovina	-	-	65,4	78,1

Legenda: a- procenat stanovništva starosne dobi 25 i više godina. Izvor: UNDP, 2010., str. 160.

Tabela 3 pokazuje da je u arapskom svijetu veoma nizak broj stanovnika sa srednjoškolskim obrazovanjem, posebno u pogledu ženske populacije. Broj stanovnika sa srednjoškolskim obrazovanjem starosne dobi 25 i više godina u arapskim zemljama je procentualno daleko manji u odnosu na razvijene zemlje, i to u pogledu ženske populacije samo 38%, a u pogledu muške populacije oko 52% od prosjeka razvijenih zemalja članica OECD. Nadalje, učešće u radnoj snazi otkriva još sumorniju sliku gender nejednakosti koja postoji u arapskim zemljama. Naime, u tom pogledu arapski svijet ima ubjedljivo najlošije pokazatelje jer samo 27% žena participira u radnoj snazi naspram 78,2% muškaraca.

Tabela 4 – Obrazovanje u pojedinim regijama svijeta

	Pismenost odraslih ^a	Upis u osnovne škole ^b	Upis u srednje škole ^c	Upis na visoko obrazovanje ^d
Zemlje OECD	-	101,7	101,1	71,4
Ne članice OECD	-	108,4	93,6	43
Arapski svijet	72,1	96,4	68,8	22,7
Istočna Azija	-	112,2	72,8	20,9
Evropa i Central. Azija	97,5	98,5	89,3	54,2
Latinska Amerika	91,1	116,5	89,8	36,7
Južna Azija	62,4	108,2	53,5	12,8
Sub-Saharska Afrika	62,4	101,8	34,4	5,5
Bosna i Hercegovina	97,6	111	89,1	33,5

Legenda: a- procenat stanovništva starosne dobi 15 godina i više; b- procenat stanovništva starosne dobi polaznika osnovne škole; c- procenat stanovništva starosne dobi srednjoškolskih polaznika; d- procenat stanovništva starosne dobi univerzitetskih polaznika. *Izvor:* UNESCO, 2010.

Tabela 4 pokazuje ozbiljne zaostatke regionalnih razmjera arapskog svijeta u pogledu pismenosti i obrazovanja. Svaki četvrti stanovnik arapskog svijeta stariji od 15 godina još uvijek nije pismen. Sistemska riješenost da se takvo stanje promijeni ne može se nazrijeti iz podataka o upisu djece u osnovnu školu, naime značajan dio (gotovo 4%) uopće ne pohađa školu. U zemljama koje namjeravaju iskorijeniti nepismenost procenat upisane populacije odgovarajuće starosne dobi ne može biti manji od 100 posto. Ni na višim obrazovnim nivoima stanje nije optimalno jer tek nešto više od dvije trećine populacije odgovarajuće starosne dobi biva upisano u srednjoškolski obrazovni sistem (u razvijenim zemljama ukupna populacija odgovarajuće starosne dobi pohađa srednju školu. Stanje u visokom obrazovanju je alarmantno, ni četvrtina mladih ne studira (u razvijenim zemljama procenat upisa na visokoškolske ustanove je preko 70 posto). Visokoškolske ustanove arapskog svijeta su daleko iza svjetskih renomiranih univerziteta.

Tabela 5 – Neki ekonomsko – razvojni pokazatelji arapskog svijeta, 2008.-2009. god.

	Zadovoljstvo životom ^a		Internet		Mobil. i fiksna telefonija		Lični računari (na 100 osoba)	Političke slobode ^c	Kršenje ljudskih prava ^d
	Ukupno	Žene	na 100 osoba	Rast ^b (%)	na 100 ljudi (%) ^b	Rast (%) ^b			
Alžir	5.6	5.9	11.9	2633	-	-	-	1	3
Bahrein	-	-	51.9	907	214	341	74.6	0	2
Džibuti	5.7	5.7	2.3	1253	15	1186	3.8	0	-
Egipat	5.8	6.2	16.6	2916	65	678	3.9	1	4
Irak	5.5	5.3	1	-	61	2652	-	0	5
Jemen	4.8	-	1.6	2367	21	1172	2.8	1	4
Jordan	5.7	5.8	27	1187	99	494	7.2	0	4
Kuvajt	6.6	-	36.7	601	126	284	-	0	1
Libanon	4.7	4.9	22.5	215	52	65	10.2	0	3
Libija	-	-	5.1	3130	93	809	-	0	3
Mauritanija	5	5	1.9	1100	67	6227	4.5	0	3
Maroko	5.8	6	33	5121	82	585	5.7	0	3
Oman	-	-	20	559	125	810	16.9	0	1
Okupirana Palestinska teritorija	5	5	9	922	38	236	-	-	5
Katar	6.7	7	34	1353	152	593	15.7	0	2
S. Arabija	7.7	7.6	31.5	1612	163	837	68.3	0	4
Somalija	-	-	1.1	580	8	592	-	0	5
Sudan	5		10.2	46567	30	2916	10.7	0	5
Sirija	5.9	6.1	17.3	12156	52	547	8.8	0	4
Tunis	5.9	5.9	27.1	973	95	813	9.8	1	3
UAE	7.3	-	65.2	282	242	344	33.1	0	2

Legenda: a- ispitanici ankete koju provodi Gallup na skali od 0 do 10 ocjenjuju svoj život, pri čemu nula označava najlošiji mogući a deset najbolji mogući život; b- prosječan porast broja korisnika u razdoblju 2000.-2008.; c- brojne vrijednosti imaju sljedeće značenje: 0 – nedemokratski, 1 – demokratski bez promjena, 2 – demokratski; d- brojne vrijednosti imaju sljedeći raspon značenja: 0 – najmanje kršenja ljudskih prava, 5 – najviše kršenja ljudskih prava. *Izvor:* UNDP, 2010.

Prema podacima iz gornje tabele može se zaključiti da su politička uređenja u zemljama arapskog svijeta, uglavnom, nedemokratska uz prisutna kršenja ljudskih prava. Ukoliko se uporede zemlje u kojima se događaju društveni nemiri sa stanjem demokratičnosti i kršenja

ljudskih prava otkriva se postojanje korelativne veze. Nijedna od zemalja sa društvenim potresima nije demokratska (ocjena 2) uz puno poštivanje ljudskih prava (ocjena 1 ili 2) što se, dakako, iskazuje relativno niskim ocjenama zadovoljstva životom u tim zemljama. Analiza stanja u pojedinačnim zemljama arapskog svijeta mogla bi pomoći u preciznijem određivanju uzroka društvenih protesta. Pogodan primjer za to je upravo Tunis, zemlja koja se u Izvještaju o humanom razvoju (UNDP, 2010.) svrstava u grupu zemalja sa najvećim ostvarenim napretkom na polju humanog razvoja. U razdoblju 1970.-2010. god. u grupi od deset zemalja sa najbržim progresom u ne-dohodovnom humanom razvoju se ponovo nalazi Tunis. Takav napredak je mjerljiv i u realnom životu stanovnika te zemlje. Dijete rođeno u Tunisu 1970-ih je moglo očekivati dužinu života od 55 godina dok dijete rođeno 2010. g. može očekivati životni vijek od 76 godina, što je neoboriv pokazatelj napretka. Međutim, poboljšanje životnog standarda nije donijelo i više političkih sloboda. Moglo bi se, dakle, ocijeniti da su u slučaju Tunisa faktori političke prirode dominirali nad onima ekonomske prirode kao uzroci društvenih protesta u toj zemlji, mada se ni ovi drugi ne mogu odbaciti. Posmatrano iz drugačijeg ugla, blagi ekonomski napredak ne može nadomjestiti niti priskrbiti stabilnost jednoj zemlji bez uporednog razvitka demokratskih političkih institucija.

S tim u vezi, značajno je ukazati na pravu informatičku revoluciju započetu u arapskom svijetu i prije posljednjih društvenih nemira. Prema podacima iz tabele 5, mada je broj korisnika mobilne i fiksne telefonije kao i Interneta na stotinu osoba još uvijek manji u usporedbi sa razvijenim zemljama, posljednjih godina događa se prava ekspanzija rasta broja korisnika. To ukazuje na bržu i jednostavniju komunikaciju između ljudi u arapskom svijetu ali i komunikaciju sa ljudima u drugim dijelovima svijeta. Olakšano razmjenjivanje informacija među ljudima samo je korak do uspoređivanja životnog standarda, na regionalnom i globalnom nivou, i gomilanja društveno-ekonomskih frustracija stanovništva.

Životni standard u jednoj zemlji ili grupi zemalja prvenstveno je determiniran ostvarenim nivoom proizvodnje. Arapski svijet proizvodi manju vrijednost dobara i usluga od, primjerice, Francuske ili Ujedinjenog Kraljevstva, posmatranih pojedinačno, mada od tih zemalja ima višestruko više stanovnika. Precizniji regionalni odnosi proizvodnje predstavljeni su u tabeli 6.

Tabela 6 – Proizvodna moć arapskog svijeta i drugih regija

	BDP ^a u 2008. (PPP u mlrd \$)	Prosječna stopa rasta 1970.-2008.
Zemlje OECD	37.282	2,4
Ne članice OECD	-	2,2
Arapski svijet	1.952	-1,1
Istočna Azija	10.370	1,7
Evropa i Central. Azija	4.853	0,1
Latinska Amerika	5.964	2,0
Južna Azija	4.152	3,8
Sub-Saharska Afrika	1.595	2,7

Legenda: a- bruto domaći proizvod. Izvor: UNDP, 2010., str. 210.

Iz tabele 6 je uočljivo da proizvodna moć arapskog svijeta iznosi tek nešto iznad 5% proizvodne moći zemalja OECD. Međutim, ono što posebno zabrinjava je podatak o prosječnoj stopi rasta od negativnih 1,1 posto (u odnosu na 2,4 posto u razvijenim zemljama) čime se ukazuje na to da stanje ekonomske zaostalosti ima tendenciju pogoršanja. Jaz između arapskog i razvijenog dijela svijeta se produbljuje.

Mogući rasplet: arapski svijet u budućnosti

Nemoguće je sasvim pouzdano procijeniti kuda ide arapski svijet jer, tvrde Furubotn i Richter (2005., str. 45), “nijedna naučna teorija historijskog razvitka ne može poslužiti kao temelj historijskom predviđanju”. Razmjerno jačini uticaja socio-ekonomskih faktora, od kojih su neki predstavljeni u ovom radu, na društvena dešavanja u arapskom svijetu, njihovo će (ne)rješavanje u budućnosti determinirati tok stvari. Pred političkom elitom i političkim predstavnicima zemalja arapskog svijeta, kako ovim sadašnjim tako i onim budućim koji mogu, na talasu trenutnih društvenih promjena, preuzeti odgovornost za uređenje društva, stoji ozbiljan zadatak suočavanja sa razvojnim izazovima od krucijalnog značaja za stanovništvo tih zemalja. Ipak, jedno je sigurno, politički predstavnici zemalja arapskog svijeta će neizostavno morati poduzeti refome (i) iz socio-ekonomske sfere kako bi umanjili nagomilano nezadovoljstvo stanovnika. U pozadini povika za promjenama na političkoj sceni čuju se i zahtjevi za sigurnijim zaposlenjem, bržim ekonomskim rastom, efikasnijom upravom i nižim cijenama hrane. Ti zahtjevi ne mogu, poput onih političke prirode, biti riješeni u kratkom roku.

Pored socio-ekonomskih i drugi faktori će, dakako, imati jednaku važnost kako u raspletu sadašnje situacije tako i u gradnji budućnosti arapskog svijeta. Geo-politički položaj zemalja, njihovo bogatstvo mineralnim resursima će, i dalje, u značajnoj mjeri, određivati reakcije susjeda, svjetskih sila i međunarodne zajednice, jer arapski svijet, posmatran iz političko-ekonomske perspektive, nema dovoljno snage za autonomno profiliranje vlastitoga puta u budućnost. Zemlje bogate naftom će, sasvim sigurno, biti pod pažljivom prismotrom svih zainteresiranih strana, dok će se situacija u onima u kojima postoje vojne baze drugih zemalja, nesumnjivo, žustro raspravljati i određivati ne samo, eventualno, na ulicama njihovih glavnih gradova nego i u međunarodnim diplomatskim kuloarima i prijestolnicama svjetskih sila.

Zaključak

Politički sistemi u arapskom svijetu omogućavaju kombinacijom distributivnih i represivnih mjera konsolidiranje kontrole nad društvom. Društvenim promjenama su zahvaćene zemlje potpune ili djelomične autokracije. Analiza u radu upućuje na zaključak da politički faktori odnose prevagu nad socio-ekonomskim faktorima u vidu uzroka društvenih protesta u zemljama arapskog svijeta. Sve dok se raspoloživi resursi ne alociraju ka poboljšanju humanog razvoja, uvjeta života i infrastrukture sa jedne, te političke demokracije sa druge strane, uzroci društvenih protesta neće biti otklonjeni. Pored toga, na vrhu liste prioriteta za rješavanje se trebaju naći i svi elementi koji generiraju ljudsku nesigurnost u tom dijelu svijeta. Ravnoteža straha u arapskom svijetu se promijenila. Nadati se da će nova ravnoteža biti uspostavljena na temelju međusobnog razumijevanja i uvažavanja, poštivanja ljudskih prava i sloboda, te unapređenju životnog standarda. Ova dosadašnja nije izdržala test historije i sud naroda ♦

Jasmin Halebić

ARAB WORLD: A SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS

Abstract

This paper attempts to study recent social events in the Arab world through the lens of socio-economic analysis. Purpose of the paper is to get some insights by comparative socio-economic analysis into possible causes of social turbulence in the Arab world and to assess its direction in the future. Although each country of the Arab world deserves to be studied separately analytical method of the paper is holistic. Results indicate that Arab world as a whole significantly lags behind the developed countries in numerous socio-economic indicators. The situation is particularly worrying in political freedoms, gender inequality, visible in poor political participation, education and labour force of women, as well as in economic growth. As a result, population expresses its dissatisfaction in the current protests, as reaction to the long year limitations in political freedoms, fettering of basic human rights and, to less extent, to low level of living standard. Solving these problems could help in achievement of long term stability and realization of progress in that world.

Key words: human development, Arab world, social protests, gender inequality

(Translated by Author)

LITERATURA

1. Amin, S. H., 1998. *Pravni sistemi Srednjeg Istoka*. El-Kalem: Sarajevo.
2. Brumberg, D., 2003. Liberalization versus Democracy: Understanding Arab Political Reform. *Middle East Series*, Working Paper no. 37, Carnegie Endowment for International Peace.
3. Furubotn, E.G. i Richter, R., 2005. *Institutions and Economic Theory: the contribution of the new institutional economics*. Michigan: University of Michigan Press.
4. <http://gallup.com/home.aspx> (pristup: 07.03.2011.)
5. Hroub, Kh., 2010. Deterring Arab Democracy. *Project Syndicate*, [on line]. Dostupno na: <http://www.project-syndicate.org/series/islam/description>, (pristup: 06.03.2011.)
6. Jakovčević, K., Komazec, Lj., i Tomić, S., 2009. *Ekonomika preduzeća*. Offset print, Novi Sad.

7. Kuran, T., 2011. The Politics of Revolutionary Surprise. *Project Syndicate*, [on line]. Dostupno na: <http://www.project-syndicate.org/series/islam/description>, (pristup: 07.03.2011.)
8. Matić, D., 2008. Islam i politika: prilog raspravi o uzrocima demokratskog deficita na Bliskom Istoku. *Revija za sociologiju*, Vol. XXXIX, no. 4, str. 283–305.
9. Svjetska zdravstvena organizacija. WHO Statistical Information System (WHO-SIS), [on line]. Dostupno na: <http://www.who.int>, (pristup: 05.03.2011.)
10. Todaro, M. P. i Smith, S. C., 2006. *Ekonomski razvoj*. Šahinpašić: Sarajevo.
11. UNDP (Razvojni program Ujedinjenih Nacija), 2009. *Arab Human Development Report: Challenges to Human Security in the Arab Countries*. United Nations Development Programme, New York.
12. UNDP (Razvojni program Ujedinjenih Nacija), 2010. *Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*. United Nations Development Programme, New York.
13. UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) Institute for Statistics Data Site 2010, [on line]. Dostupno na: <http://stats.uis.unesco.org>, (pristup: 05.03.2011.)